

разі необхідності отримання показань від опитаних осіб слідчий, прокурор проводить їх допит.

На окрему увагу в контексті даної теми заслуговує порядок здійснення негласних слідчих (розшукових) дій, багато з яких пов'язані саме із застосуванням технічних засобів. Їх модернізація в останні роки надала правоохоронним органам нові можливості щодо розкриття злочину, встановлення особи, яка його вчинила, встановлення її місця знаходження тощо. Йдеться про зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, з електронних інформаційних систем, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, аудіо, відео контроль місця тощо.

Концептуальною новелою КПК України, яка також безпосередньо стосується зміни процесуальної форми фіксації ходу кримінального провадження, є застосування технічних засобів фіксації судового розгляду, яке фактично замінило протокол судового засідання, спростило і суттєво прискорило фіксування судового провадження, що відповідно до ст. 107 КПК України є обов'язковим.

Аналіз наведених змін кримінальної процесуальної форми дозволяє дійти висновку про те, що всі вони, будучи детерміновані розвитком науково-технічного прогресу, спрямовані на досягнення єдиної мети – спрощення проведення окремих процесуальних дій, а також їх блоків, які охоплюються межами окремих стадій, прискорення кримінального провадження в цілому. Разом з тим, необхідно відзначити також і те, що практика застосування тих чи інших зазначених правил показала необхідність удосконалення окремих із них, передбачення дієвих правових гарантій забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Туманянц Ануш Робертівна

доцент кафедри кримінального процесу НІОУ ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

Публікація присвячена теоретичним і практичним проблемам оскарження й перегляду ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування.

Однією із гарантій забезпечення захисту прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є передбачений у § 2 глави 26 КПК порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Стаття 309 КПК містить перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування. Крім цього, виходячи із системного тлумачення низки положень КПК, що стосуються постановлення слідчим суддею відповідних ухвал, в апеляційному порядку також можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, постановлені у порядку ч. 2 ст. 117, ч. 7 ст. 583, ч. 9 ст. 584, ч. 6 ст. 591 КПК.

Аналіз європейських стандартів захисту прав людини при оскарженні судових рішень, ухвалених під час досудового розслідування, дозволяє говорити про існування низки вимог до національного законодавства, що регулює перегляд вищезазначених рішень суду. До них відносяться невідкладність перегляду, забезпечення змагальної процедури перегляду та обґрунтованість судових рішень вищої інстанції. Проаналізуємо їх.

1. Вимога невідкладності перегляду.

При вирішенні питання про відповідність процедури перегляду критерію невідкладності Європейський Суд враховує час, що минув з моменту подачі скарги до її вирішення по суті. Відповідно до ч. 2 ст. 422 КПК апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції.

Прийнятність цього строку залежить від того, з чийої вини – держави чи громадянина – була допущена затримка. При цьому порушення, пов'язані з тривалістю часу перегляду судового рішення, що обмежує свободу, можуть бути віднесені до держави і за наявності об'єктивних причин, наприклад, у зв'язку зі святами (рішення по справі «Лебедев проти Росії» від 25.11.2007 р.). Необхідно підкреслити, що закінченням строку розгляду скарги визнається дата винесення судового акта, у якому вирішено питання про необхідність обмеження прав особи.

На думку Європейського Суду, досягненню невідкладності служать не тільки скорочені строки перегляду, а й наділення національних судів, що здійснюють перегляд у ході досудового провадження, повноваженнями з вирішення скарги по суті. Загальновідомо, що формою перегляду, в рамках якої можливе ухвалення нового рішення, у якому скарга вирішується по суті, є апеляція. Дослідження доказів при перегляді рішення суду дозволяє, по-перше, перевірити обґрунтування підозри у вчиненні злочину, покладеного в основу оскаржуваного рішення, і по-друге, оцінити законність обмеження свободи нижчестоящим судом (рішення по справі «Бециев (Besaeu) проти Молдови» 04.10.2005 р.).

Викладене розуміння Європейським Судом вимоги про невідкладність перегляду рішень суду про застосування запобіжних заходів дозволяє зробити висновок, що перегляд судового акту під час досудового розслідування повинен відбуватися в порядку апеляції, оскільки саме апеляційна інстанція здатна забезпечити безпосереднє дослідження доказів і ухвалення нового судового рішення, у якому вирішується спір, що виник в ході досудового провадження по суті.

Відповідно до ст. 310 КПК оскарження ухвал слідчого судді здійснюється в апеляційному провадженні. Порядок перевірки ухвал слідчого судді передбачає наступний алгоритм дій: отримавши апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді, суддя-доповідач невідкладно витребує з суду першої інстанції відповідні матеріали та не пізніше як за день повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб про час, дату і місце апеляційного розгляду (ч. 1 ст. 422 КПК).

Однак, проблемним є питання повноважень суду апеляційної інстанції за результатами апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу слідчого судді. Так, ч. 3 ст. 407 КПК встановлено, що за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвали слідчого судді суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити ухвалу без змін; 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

При цьому, за своїм змістом, положення ч. 3 ст. 407 КПК стосуються усіх видів ухвал слідчого судді, постановлених, як то за наслідками розгляду клопотання про забезпечення заходів кримінального провадження, так і за результатами розгляду скарги на дії/бездіяльність органу досудового розслідування, прокурора.

На відміну від пп. 3, 6 ч. 1 ст. 407 КПК, в яких зазначено, що за результатами розгляду скарги на ухвалу суду першої інстанції колегія суддів вправі скасувати ухвалу з призначенням нового судового розгляду у суді першої інстанції або скасувати та постановити нову ухвалу, в ч. 3 ст. 407 КПК не конкретизовано, яку саме ухвалу вправі постановити апеляційний суд за умови скасування ухвали слідчого судді суду першої інстанції.

Відсутність єдиного підходу в застосуванні положень п. 2 ч. 3 ст. 407 КПК призводить до прийняття апеляційними судами неоднакових рішень за результатами апеляційного розгляду апеляцій на ухвали слідчого судді. Переглядаючи в кожному разі ухвали слідчого судді, зокрема, про відмову у відкритті провадження за скаргою (ч. 4 ст. 304 КПК) та про повернення скарги заявнику (ч. 2 ст. 304 КПК), апеляційний суд в одних випадках скасовував ухвалу слідчого судді та ухвалював нову по суті вимог скарги, а в інших – призначав новий судовий розгляд.

2. Вимоги до справедливої процедури перегляду рішень суду в апеляційній інстанції.

Одним з найважливіших критеріїв справедливої судової процедури, зокрема перегляду рішень про тримання під вартою, незмінно називається її змагальність, одним зі складових якої є коло обов'язкових учасників судової процедури. Якщо захисник і прокурор безумовно визнаються обов'язковими учасниками судового засідання, то позиція Європейського Суду щодо участі обвинуваченого (підозрюваного) ставиться їм у залежність від ряду умов.

Так, у рішенні по справі «Рейнпрехт проти Австрії» від 15.11.2005 р. Європейським Судом було висловлено загальне правило про те, що присутність обвинуваченого при апеляційному перегляді рішення суду про взяття під варту не вимагається, якщо ставиться під загрозу невідкладність перегляду. Цей висновок ґрунтується на тому, що апеляційний перегляд представляє собою додаткову перевірку правомірності продовження тримання обвинуваченого під вартою, яка може бути проведена і без участі особи, але з обов'язковою участю його захисника. Надалі цей підхід був дещо скоректований, а саме вказівкою на ряд випадків, коли участь обвинуваченого є обов'язковою. Так у рішенні по справі «Мамедова проти Росії» від 01.06.2006 р. визнана обов'язковою участь обвинуваченого у перегляді рішення суду про взяття під варту (продовження строків тримання під вартою), якщо він не був присутній при винесенні оскаржуваного рішення.

3. Вимоги до обґрунтованості рішення, ухваленого судом апеляційної інстанції.

Обмеження прав особи буде відповідати вимогам Європейського Суду тільки в тому випадку, якщо воно передбачене законом (пп. «з» п. 1 ст. 5 Конвенції) і переслідує законну мету. Згідно зі стандартами Європейського Суду, поняття «законний» і «в порядку, встановленому законом», які закріплені у ст. 5 Конвенції, не просто відсилають до національного законодавства, але мають на увазі певну якість національного закону, котрий повинен бути сформульований таким чином, щоб дозволити особі передбачати з розумною ступенем визначеності ті наслідки, які може спричинити за собою та чи інша дія. Метою ст. 5 Конвенції є запобігання довільного позбавлення волі. Обмеження свободи буде обґрунтованим тільки в тому випадку, коли держава продемонструє не «загальні й абстрактні», а переконливі доводи проти звільнення, а також доведе існування конкретних фактів, які, незважаючи на презумпцію невинуватості, переважають принцип поваги до індивідуальної свободи.